מ"**והודעת להם את הדרך ילכו בה**".

מר זוטרא אמר: מ"**והזרתם את בני ישראל מטומאתם**". כי תרגום "והזרתם", הוא — ותפרישון. ועל ידי הסימן פורשין מהטומאה.

רב אשי אמר: מ"**ושמרתם את משמרתי**". ודרשינן: **עשו משמרת למשמרתי**.

והיינו, עשו משמרת לאוכלי תרומה, דכתיב בה "משמרת תרומתי", ותשמרום שלא יבאו לידי טומאה.

רבינא אמר: "**ושם דרך — אראנו בישע אלוהים**". וביאורו שיש לשים סימן באיזה דרך ילכו.

ועל הפסוק הזה **אמר רבי יהושע בן לוי**: **כל השם אורחותיו** בעולם הזה, והוא המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה נגד הפסדה ["ושם" הוא מלשון שומא] — **זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא**, כי בודאי צדיק גמור הוא, ואין חטא בא על ידו [ריטב"א].

שנאמר "**ושם דרך**". **אל** תיקרי "**ושם**" [בשין שמאלית], **אלא** "**ושם** [בשין ימנית] **דרך — אראנו בישע אלוהים**". והיינו, שרואה ישועה שעושה ה' לישראל.

או כפשוטו, היות וישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה [ריטב"א].

רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה קושיות.

אך **בשבתא דריגלא**, כשבא ציבור גדול לדרשה, **לא הוה מקשי ליה**. כי חשש שמא לא ידע רבי ינאי לענות, ויתבייש בציבור[71].

קרי רבי ינאי **עליה**, על אותו תלמיד "**ושם דרך — אראנו בישע אלוהים**". כיון שהיה אותו תלמיד מחשב באיזה שעה ראוי להקשות ובאיזו לא. ה-ב

[וריטב"א פירש, על שחישב כי גדול ההפסד להלבין פני חבירו מהשכר שיהא לו בלימוד זה, וכל שכן שיכול לשאול אחר כך].

תנו רבנן: **אין מציינין** מקום קבר[72], **לא על**

---

71. בבן יהוידע מבאר, שכנראה כשהיה דורש בשבת הרגל לפני הרבים, היה עומד, מפני כבודם, והרי למדנו במגילה [כא], שכאשר אדם לומד דבר קשה צריך הוא לישב, כדי שתתישב דעתו עליו לעיין היטב, ומפני כך לא היה מקשה לו אז, שהיה חושש שלא יוכל לעיין היטב בשמועתו כדי להשיב לו. ועיין מהרש"א.

72. כתבו **התוס'**, שכונת הברייתא היא, שאין צורך לציין, אבל אילו רצו לציין, הרשות בידם, ודוקא בשאר ימות השנה, אבל בחול המועד אסור, שהוא טירחא שלא לצורך.

והגרע"א הבין, שדברי **התוספות** נאמרו על הרישא של הברייתא, לענין דברים שאינם מטמאים באהל. ולכן הוקשה לו, הלא על ידי ציון זה אנו מפסידים תרומה וקדשים, שהרי מפורש לקמן בגמרא, שאדם העובר על הציון וטהרות בידו, הרי הוא צריך לשורפם, ומאחר שדברים אלו אינם מטמאים אלא במגע ובמשא, ולא באהל, נמצא שהפסדנו אותם בחינם. וכתב **השפת אמת** ליישב, שכונת התוס' היא,

כזית מן המת, ולא על עצם כשעורה, ולא על דבר שאינו מטמא(73) **באהל.**

אבל, מציינין על השדרה ועל הגלגלת, או **על רוב בנין** של עצמות שלד המת, כגון עצמות גדולות, אף שאינן רוב מנין עצמותיו.

ואו על רוב מנין עצמות **המת,** אף שאינם רוב בנין השלד.

ואין מציינין על הוודאות, הוא מקום הברור וידוע לכל שיש בו טומאה. כי אין מטלטלין בו טהרות, ולכן אין צריך לציינו(74).

שרשאים לציין על עצם כשעורה, באופן שיהיה ניכר מן הציון שאין כאן טומאת אהל.

אולם **בהגהות בן אריה** הוכיח **מפסקי התוס׳**, שאין דבריהם נסובים על הרישא, אלא על הסיפא, שבה נאמר, שאין מציינים על קברות ודאים, אלא על הספיקות, שבהם אין הכל בקיאין, ועל זה כתבו התוס׳, שאילו רצו הרשות בידם, ובזה אין כל הפסד לתרומה וקדשים. ועיין עוד בשיטה. [ועדיין יש לעיין קצת, ממה שמבואר לקמן, שאין מציינים בחינם, כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל, ויש ליישב].

73. **התוס׳** מפרשים הטעם, שאין רגילות שיהיה האדם נוגע או מסיט את הטומאה בגופו בלא שיבחין בכך, ולכן אין צורך לציין עליו, אבל מצוי הוא שיהיה מאהיל על הטומאה בלא שידע על כך מאומה.

עוד כתבו **התוס׳**, שמלא התרווד [כף] רקב עצמות אין צורך לציין עליו, לפי שאינו מטמא באהל. ותמהו האחרונים ממשנה מפורשת באהלות [ב א], שהוא מטמא באהל. **והרש״ש** מיישב, על פי מה שלמדנו בחולין [קכו ב], שאין המאהיל על תרווד רקב נטמא עד שיאהיל על כולו, מאחר שהרקב אינו דבר העשוי מקשה אחת, מה שאין כן כשמאהיל על עצמות וכדומה, שהם גוף אחד, אפילו כשמאהיל על מקצתו נטמא, ומעתה יש לומר, שלכן לא הוצרכו לציין על תרווד רקב, הואיל ואנו מניחים שקודם שיאהיל על כולו, כבר יהיה נזכר מן הטומאה שישנה כאן, אבל בשאר דברים המטמאים באהל, אילו יהיה נזכר לאחר שכבר האהיל על מקצתה, הרי כבר טמא הוא, ולכן הוצרכו לציינם, כדי שיסור ממקום הטומאה קודם בואו לשם.

74. בבבא בתרא [נח] למדנו, שרבי בנאה היה מציין את הקברות, והגיע גם כן לציין את מערת המכפילה.

והקשו **התוספות בנזיר** [נד], לדעת הסוברים בגמרא שם, שקברי בני אדם שהיו קודם מתן תורה אינם מטמאים באהל, אם כן לא היה צורך לציין כלל את מערת המכפילה, שהרי למדנו כאן שאין מציינים אלא על דבר המטמא באהל. **והאורח מישור** שם תמה על עיקר דבריהם, שהרי למדנו כאן שאין מציינים על הודאות, ואם כן ודאי שרבי בנאה לא ציין את מערת המכפילה מחמת החיוב, שהרי ידוע לכל היכן מקום מנוחתם של אבות העולם.

ולפי מה שהבאנו בהערה 72 בשם הגהות בן אריה, שיש חילוק בין דבר שאינו מטמא באהל לקברות ודאים, יש ליישב קושית האורח מישור בפשיטות, שאמנם אין צורך לציין על הודאות, אבל מכל מקום הרשות בידו, וכמו שכתבו **התוספות**, ואם כן, רבי בנאה אמנם עשה כן בתורת רשות, אבל אסור לציין על דבר שאינו מטמא באהל, כדי שלא יבואו לשרוף עליו תרומה וקדשים, וכמו שכתב **הגרע״ק איגר**, ולכן הוקשה לתוס׳, שמערת המכפילה הלא אינה מטמאה באהל.

וכתב **החזון איש** [או״ח קלה], שכל הקברות שאינם מפורסמים וידועים לכל, חייבים

אבל מציינין על הספיקות.

ואלו הן ספיקות שצריך לציין אותם: כגון **סככות, ופרעות, ובית הפרס.**

ולהלן יתבארו מאי נינהו.

ואין מעמידין את **הציון במקום הטומאה** עצמה אלא לידה, כדי **שלא להפסיד את הטהרות.** שאם יציין רק את מקום הטומאה ממש, לא ירגיש בהלוכו עד שיגיע לציון, ויטמאו הטהרות. ולכן יעשה הציון סביב סמוך לטומאה, וכשיגיע אליו יבחין וימנע מלהתקרב לטומאה.

אבל, **ואין מרחיקין ציון ממקום הטומאה** יותר מכל שהוא, כדי **שלא להפסיד את ארץ ישראל.** שלא יהיה חלק מארץ ישראל בחזקת טומאה שלא לצורך, שהרי ממקום הציון פורשים מחשש טומאה.

ומקשינן: **וכי כזית מן המת אינו מטמא באהל,** ולכן אין מציינין על כזית?

והא תנן: אלו שמטמאין באהל: כזית מן המת!?

ומתרצינן: **אמר רב פפא: הכא,** דאין מציינין — **בכזית מצומצם עסקינן.**

לעולם כזית מטמא באהל. אך כזית מצומצם הקבור בקרקע, כיון **דסוף סוף מיחסר חסר** בקבר, ושוב לא יטמא, לכן אמרינן:

מוטב ישרפו עליו עתה **תרומה וקדשים** שיטמאו מהכזית היות ולא נזהרו ממנו לפי שלא היה מקומו מצויין, אך תהא אפשרות הטומאה ממנו רק **לפי שעה,** כל זמן שיש בו כזית מצומצם, עד שיחסר בקבר מכזית, ושוב לא יטמא.

ואל ישרפו עליו תרומה וקדשים **לעולם.**

שאם יציינו את מקומו ישרפו עליו בעתיד לעולם שלא לצורך, שהרי הוא כבר חסר מכזית.

ואף שמפני הציון פורשין ולא נטמאים, חיישינן שיעבור עליו בלילה ולא יראנו. ובבקר, כשיבחין שעבר שם, ישרוף את התרומה ללא צורך, שכבר חסר מכזית. ואם לא יציינו לא ישרוף בעתיד.

ומבארינן סיפא דברייתא: **ואלו הן הספיקות: סככות ופרעות.**

סככות הוא **אילן המיסך על הארץ,** ונמצאת טומאה של מת תחת חלק אחד מנוף האילן, ויש רווח בין חלקי האילן. אך כיון שלא ידוע איזהו מקום הטומאה מציין את כולו, שיפרשו מספק[75].

פרעות, אלו הן **אבנים פרועות היוצאות מן הגדר,** אחת לכאן ואחת לכאן, ואינו יודע

לציינם, ולא הוציאו מן הכלל אלא את בתי הקברות שידועים לכל, ומה שנקטה הגמרא "סככות ופרעות" הוא כדי להשמיענו, שאף על פי שהם סמוכים לבתי הקברות הידועים, וכמו שיתבאר בהערה הבאה, מכל מקום צריך לציינם, הואיל ואין הכל יודעים שיש בהם ספק טומאה.

75. **התוס'** מפרשים בזה שני פירושים.

א. שכל האילנות העומדים בדרך בית הקברות, יש להסתפק שמא קברו תחתם מת מפני הדוחק, הואיל ומקומות צנועים הם, וכמו כן אבנים היוצאות מגדר בית הקברות ויש תחתיהן חלל, וגם זה מן הטעם הנ"ל.

תחת איזה אבן נמצא הקבר, ולכן מציין את כולם מספק.

בית הפרס — כדתנן: החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס, שבחרישתו לכל צד מתפשט מקום הקבר, והטומאה היא בכל מקום שחיישינן שמא הוליכה המחרשה עצם כשעורה מהקבר.

וכמה הוא עושה?

מלא מענה, מלוא תלם אחד של המחרישה, עד למרחק של **מאה אמה** מהקבר, דחיישינן שהמחרישה הוליכה עצם כשעורה עד מאה אמה, ולכל צד חיישינן מאה אמה מהקבר, אף אם חרש יותר [אך בחרש פחות, חיישינן רק כמלא מענה שבמקום החרישה].

ומקשינן: **ובית הפרס — מי מטמא באהל**, דבעינן לציינו?

והאמר רב יהודה אמר שמואל: מנפח אדם בית הפרס, והולך לשחוט את פסחו. כי אם יש שם עצם כשעורה, יתפזר על ידי הניפוח ולא יטמאנו בהיסט. ולא חושש שמא עדיין קבור בו מת, ויטמא בהליכתו עליו מדין טומאת אהל.

וכן משמע מדרב **יהודה בר אמי משמיה דעולא**, **דאמר: בית הפרס שנידש** בהליכת בהמות או אדם, ואף שלא נחרש, **טהור**.

ומתרוויהו חזינן דחיישינן רק למגע או היסט של עצם כשעורה, ולא לטומאת אהל. ואם כן קשה: למה צריכין לציינו לבית הפרס!?

ומתרצינן: **אמר רב פפא: לא קשיא.**

כאן, ששנינו כי צריך לציין בית הפרס — **בשדה שאבד בה קבר** ולא נחרשה השדה. והספק של בית הפרס הזה הוא אכן בטומאת אהל, היות ולא ידעינן היכן הוא הקבר.

כאן ששנינו בהולך לשחוט פסחו שמנפח והולך, וכן זה ששנינו שדה שנידש טהור, מדובר **בשדה שנחרש בה קבר**, ששם לא חיישינן לטומאת אהל, היות והחרישה פירקה את הקבר, ולכן אין צריך לציינו(76).

ותמהינן: **וכי שדה שנחרש בו קבר — "בית הפרס" קרי ליה!?**

ומתרצינן: **אין!**

ב. שכאשר יש טומאה ודאית תחת אחת האילנות או אחד האבנים, ואיננו יודעים תחת איזו מהם, ויש הפרש בין האילנות, שאינם חשובות כאהל אחד, אזי כל האילנות והאבנים עומדים בספק טומאה, וכל העובר תחתיהם נטמא.

ובנדה [נז, סח] למדנו, שטומאת דברים אלו מדרבנן הוא. ופירש **הריטב"א** כאן, שמן התורה יש לטהרם כדין ספק טומאה ברשות הרבים, ורבנן החמירו בהם לטמאותם, והטעם שהחמירו הוא, לפי הפירוש הא', הואיל ודבר הרגיל ומצוי הוא, לקבור שם לפרקים, ולפי הפירוש הב', הואיל והוחזקה טומאה ודאית באחד מהם, החמירו לטמאות כולם מספק. ועיין עוד בריטב"א שמביא פירוש אחר בזה בשם הר"ש.

76. יש בענין זה שלש שיטות בראשונים, ומתבאר כל הענין בהרחבה **בחברותא למסכת אהלות פרקים יז יח.**

א. **התוס'** מבארים, שמן התורה איננו מסתפקים

והכי תנן: שלשה מיני בית הפרס הן: שדה שנאבד בו קבר, ושדה שנחרש בה קבר, ושדה בוכין.

ומבארינן: **מאי "שדה בוכין"?**

רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר: שדה שמפטירין בה מתים. שנפרדים בה אנשים שהביאו מתים ממקום רחוק לקבורה במקום אחר, וסמוך לעיר מקבלין אותן אנשי המקום, ורוחצין אותן וקוברין אותם. והמביאים נפטרים והולכין.

כלל שמא נתפזרו עצמות המת בכל השדה, מפני שאין המחרישה עשויה ליכנס כל כך בעומק הקרקע, אבל חכמים חששו לזה, אולם לא החמירו אלא לענין מגע ומשא, ומשום שיש להסתפק שמא נתפזרו עצמות כשעורה בכל השדה, אבל לא חששו שמא נתפזרו בה עצמות שלימים כשדרה וגולגולת המטמאים באהל, ולכן לא גזרו בשדה זו משום טומאת אהל. ולכאורה, לפי דבריהם נמצא, שכאשר היה ידוע לנו מקום הקבר, אזי אף לאחר שנחרש איננו מטהרים מקום זה מטומאת אהל, שהרי מעיקר הדין אנו נוקטים שלא הגיעה המחרישה עד המת, ובודאי שלא נטהר על ידי החרישה את מקומו הראשון, ורק לענין השדה כולה נאמר שאין שם טומאת אהל. וכן כתב **הקרן אורה** בדעתם. ועיין עוד בהערה 81 עוד בענין זה.

ב. **התוס'** בכתובות [כח ב] כתבו בשם רבינו יצחק, שאף מקום הקבר טהור מטומאת אהל. אולם זהו דוקא כשבית הפרס הוא ברשות הרבים, שאז מן התורה אין בו טומאה, כדין ספק טומאה ברשות הרבים. ולפי דבריו, החרישה גורמת לנו להסתפק שמא נשתברו עצמות המת, ולכן ברשות היחיד יהיה בכל השדה טומאה מן התורה מפני הספק, וכמו כן יהיה בו טומאת אהל. ועיין מקדש דוד [מו ד].

ג. **הריטב"א** כאן כתב, שמן התורה אנו נוקטים שהמחרישה שיברה לגמרי את עצמות המת, באופן שלא נותר בהם אפילו עצם כשעורה, ולכן אפילו ברשות היחיד יש לטהר, וחכמים חששו שמא נשתייר עצם כשעורה, ומפני כן החמירו לטמאות, ואפילו ברשות הרבים. וכן היא דעת **התוס'** בשבת [טו ב].

וכל זה לענין שדה שנחרש בה קבר. אולם גם בדין שדה שאבד בה, מצאנו שנחלקו הראשונים.

רש"י [שבת שם] כתב שגם דין זה אינו מן התורה. וכן נראה מלשון הרמב"ם [אהלות יז א]. ואמנם אפשר היה לפרש בדבריהם, דוקא כשעומד הבית הפרס ברשות הרבים, אך בשיטה [לתלמיד ר"י מפרי"ש] כאן כתב בפירוש, שאפילו ברשות היחיד אינו אלא מדרבנן. **והחזון איש** [כג ד] החזיק בשיטה זו, ומשום שיש לילך אחר רוב מקומות השדה, שהם טהורים.

אבל **התוספות** בשבת שם כתבו, ששדה שאבד בה טומאתו מן התורה [ברשות היחיד], והוכיחו כן מסוגיתנו. [ולכאורה כונתם, ממה שמטמא באהל, ואילו שדה שנחרש בה קבר, שהוא מדרבנן לשיטת התוס' שם, וכנ"ל, אינו מטמא אלא במגע ובמשא. ולכאורה יש ליישב דעת **רש"י**, שדוקא בשדה שנחרש בה אין בה טומאת אהל, מפני שאיננו חוששים שנתפזרו בה עצמות גדולות כשדרה וגולגולת המטמאות באהל, מה שאין כן בשדה שאבד בה, לא יתכן לחלק בין מגע ומשא לאהל, וכיון שהחמירו בה רבנן מן הספק, יש לטמאותה אפילו באהל, וכמו שהחמירו חכמים בשדה שאבד בה קבר, לטמאותה ברשות הרבים, ואפילו באהל, אף על פי שמן הדין טהור הוא לגמרי, כדין כל ספק טומאה ברשות הרבים]. וכן היא גם כן דעת הר"ש [אהלות יח ג].

וטעמא מאי חוששין במקום זה משום טומאה.

אמר אבימי: משום יאוש בעלים נגעו בה. חיישינן שמא כיון שבאו ממקום רחוק נתדלדל אבר מן המת ונפל במקום שהעבירום ליד אנשי העיר, וסמכו המביאים על המקבלים, ולהיפך, והניחוהו שם.

ולכך מספקא לן על טהרת המקום, ומציינין אותו מפני אוכלי תרומה(77).

ומקשינן על רב פפא, שאמר רק שדה שנאבד בו קבר צריך לציינו, ולא בנחרש בו קבר:

וכי שדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון?

והא תניא בתוספתא, שמציינין גם בית הפרס שנחרש.

דתניא: **מצא שדה מצויינת, ואין ידוע מה טיבה,** אם הוא שדה שנחרש בה קבר ויכול לנפח ולעבור, או שנאבד בה קבר ולא יועיל הניפוח היות שמטמא באהל, וכדלעיל — נתנו חכמים לאותה השדה סימן, לידע את דינה:

אם **יש בה אילנות, בידוע שנחרש בה קבר,** היות שלקיום האילנות צריכין לחרוש בשדה. ויכול לעבור בה, אם מנפח והולך(78).

ואם **אין בה אילנות, בידוע שאבד בה קבר.**

---

77. מדברי **רש"י** נראה, שכל חבורה סומכת על חבורה השניה בענין קבורת אבר זה שנפל מן המת, ומתייאשת מלקוברו, ובין כך ובין כך נשאר שם האבר, ולכן גזרו על מקום זה שלא ילכו לשם אוכלי תרומה.

אבל הרמב"ם [טו"מ ח ד] פירש, שאין דין טומאה כלל במקום זה, הואיל ולא הוחזק בו טומאה, אלא שמכל מקום אין נוטעין בה אילנות, כדי שלא להרגיל אנשים שיבואו לשם, מאחר ויש מקום להסתפק עליה שמא יש בה טומאה.

והראב"ד שם מפרש, כיון שבעל שדה זו נתייאש ממנה, הרי זה כמיצר שהחזיקו בו רבים שאסור לקלקלו ולמנוע מן הרבים מלהשתמש בו, ועל כן לא יטע בו אילנות, כדי שלא יתלכלכו בגדי האנשים מן העפר התיחוח שיש במקום נטוע. ויעויין שם בכסף משנה. ויעויין **חזון איש** [אהלות כד ו].

78. **רש"י** מפרש, כיון שלצורך האילנות מוכרחים לחרוש את השדה, על כן, כשרואה בה אילנות, הדבר ידוע שנחרש.

והקשה **בתוספות הרא"ש**, אם כן גם כשרואה שנזרעה יוכל לידע מכך שנחרשה, שהרי אי אפשר לזרוע בלא חרישה קודם לה, ומדוע נזכר במשנה "אילנות" בדוקא.

ולכן הביא לפרש בשם **הראב"ד**, שבאמת מצד עצם מציאות האילנות בה אין להוכיח שנחרש הקבר, הואיל ויתכן שנחרשה קודם שקברו בה המת, אולם, מאחר שלמדנו באהלות [יח ג], שאסור לקיים אילנות מאכל בשדה שאבד בה קבר, כדי שלא להרגיל את הרבים לשם, אם כן, ממה שיש בה עתה אילנות מאכל נטועים יכול לידע שנחרש בה הקבר, ובשדה שנחרש בה, אין איסור לקיימם. [ויעויין בהלכות טו"מ [ח ג], שדעת הרמב"ם, שאין איסור אלא על נטיעת עצי מאכל בה, ולא על קיומם, והשיג עליו **הראב"ד** בזה, וכמו כן נחלקו [שם י י] לענין פירוש ברייתא זו ד"מצא בה אילנות", שהרמב"ם מפרש, שההוכחה היא מן הנטיעה, **והראב"ד** מפרש שההוכחה היא מן הקיום].

ולא נחרשה, ומטמא באהל, ולא מועיל בה ניפוח[79].

רבי יהודה אומר: לעולם לא הויא שדה בחזקת שנחרש בה קבר **עד שיהא שם זקן או תלמיד** חכם שיודע שנחרש בה קבר.

לפי שאין הכל בקיאין בדבר[80].

חזינן מיהא, שגם בנחרש בה קבר מציינין. ותקשי לרב פפא, דאמר נחרש אין צריך לציינו, דאינו מטמא באהל.

ומתרצינן: אמר רב פפא: לעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון.

וכי תניא ההיא ברייתא בתוספתא "שדה מצויינת" שאין יודע מה טיבה — אין הספק אם רק נחרש או רק נאבד בה קבר. אלא ודאי מדובר **בשדה שאבד בה קבר**, דמשום הכי **ציינוה**.

וכל הספק הוא שמא אחר שציינוה היא גם

---

79. הקשו **התוס'**, מנין ידוע לנו בודאות שלא נחרש, הלא יתכן שנחרש ולא נטעו בה אילנות. ותירצו, שהברייתא מדברת כשהשדה ראויה היא ליטע בה אילנות [וכמו כן כל סביבותיה פרדסים נטועים באילנות, **תוספות הרא"ש**], ואם כן שוב יש לנו הוכחה ממה שהיא אינה נטועה, שאבד בה הקבר, ועל כן לא נטעוה, כדין שדה שאבד בה קבר שאינה נחרשת ואינה ניטעת.

עוד תירצו, שאכן אין כונת הברייתא אלא שמן הספק אנו דנים בה כדין שדה שאבד בה, והיא מטמאה באהל, אבל מכל מקום אין לנו ודאות שלא נחרש בה. [ונפקא מינה, שאין שורפין תרומה שנכנסה לתוכה והאהילה, שהרי יתכן שנחרש בה, ואינה מטמאה אלא במגע ובמשא, אבל כאשר כל סביבותיה פרדסים נטועים, וכנ"ל, יהיו שורפין על כך].

והראב"ד [טו"מ י י] פירש, ש"אין בה אילנות" הכונה היא, שרואה בה אילנות קצוצים. והכסף משנה שם תמה על דבריו מה ראה לפרש כן. וכתב **הרש"ש**, **שהראב"ד** רצה ליישב בזה קושית **התוספות** הנ"ל, כיון שרואה בה אילנות שנקצצו יש לנו להוכיח מכך, שודאי אבד בה קבר, ונקצצו מפני האיסור שאסרו חכמים לקיים בה אילנות מאכל, וכנ"ל. [ויעויין **חזון איש** [אהלות כד ג] מדוע אין בזה הלאו של "בל תשחית"].

ומדברי **רש"י** בכת"י נראה שיישב קושיא זו, שמפני שנאסרה חרישת שדה שאבד בה קבר יש לנו לומר שלא נחרשה, שאיננו מחזיקים אנשים ברשעים, וזהו כונת הברייתא "בידוע שאבד בה", מכח חזקה זו.

80. כתב **בתוספות הרא"ש**, שמכאן יש להביא ראיה, שאין האילנות מוכיחות על החרישה מפני שאי אפשר ליטע בלא חרישה, וכפירוש **רש"י** הנ"ל, שאם כן, מה צורך יש לבקיאות בזה, אלא ההוכחה היא מכח מה שנאסר קיום [או נטיעה] של אילנות מאכל בשדה שאבד בה קבד, וכפירוש הרמב"ם **והראב"ד** הנ"ל, ולכן הצריך רבי יהודה שיהיה בעיר זו אדם היודע הלכה זו, וכמו שנלמד לקמן בגמרא, שכל דברי העיר נחתכין ונעשין על פיו.

וכתב **החזון איש** [שם כג ז], שלפי דעת **הראב"ד** הנ"ל, שמפרש "אין בה אילנות" שרואה בה אילנות קצוצים, ועל כן יש לנו הוכחה מכך שאבד בה, ולא נחרשה, אם כן רבי יהודה נחלק [גם] על הסיפא, וסובר, שאין להוכיח מקציצתם, שאבד בה, ולא נחרשה, אלא עדיין עומדת היא בספק, ועל כל פנים אין שורפין עליה את התרומה.

נחרשה, והציון הוא מפני שנאבד בה קודם לכן, ועל כן נתנו בה את הסימן, אם **יש בה אילנות, בידוע** שאחר שציינוה **נחרש בה קבר**(81), **ואם אין בה אילנות, בידוע שאבד בה קבר** ולא נחרשה אחר כך, ולכן אסורה בלא ניפוח.

ומקשינן: **וליחוש** אף בשדה שיש בה אילנות. כי שמא חרשו לצורך האילנות רק בין האילנות עצמן, **ודילמא** היו **אילנות מגוואי**, בפנים השדה, ורק שם היה מקום החרישה, **ואילו הקבר** היה **מבראי**, מבחוץ למקום האילנות, ולא נחרש מקום הקבר

---

81. **התוס'** בכתובות [כח] מפרשים דברי הגמרא כפשוטם, שאמנם הדבר ברור, שמתחילה ציינו שדה זו מפני שאבד בה קבר, מכל מקום כשרואים בה אח"כ אילנות, בידוע שעשו איסור וחרשוה, ועל כן אין בה מעתה טומאת אהל, אלא טומאת מגע ומשא. ומבואר מדבריהם, ששדה שאבד בה קבר, ואח"כ נחרשה, יצאה מעתה מתורת שדה שאבד בה, ונוהגים בה דיני שדה שנחרש בה קבר.

והנה, כבר נתבאר לעיל שישנם שלש שיטות בראשונים בענין בית הפרס שנחרש. ומעתה, לפי שיטת **התוס'** בכתובות שם, שמן התורה החרישה מעוררת לנו ספק טומאה על כל השדה, שמא יש בה מעצמות המת, ומה שאמרו בגמרא שם, שטומאת בית הפרס אינו אלא מדרבנן, אין זה אלא ברשות הרבים, אם כן מובן מאד דין זה, כיון ששדה זו על כרחך ברשות הרבים היא [שאם לא כן, הלא היה בה גם טומאת אהל מן הספק], ומאחר שכל דין הטומאה בה הוא מדרבנן, על כן הקילו לאחר שנחרשה, שלא יהיה בה מעתה טומאת אהל, וכמו בכל שדה שנחרש [שדיינו להחמיר ולחוש לעצם כשעורה, ולא הצריכו לחשוש אף לשדרה וגולגולת, שהוא כמו ספק ספיקא]. וכמו כן, לדעת **הריטב"א והתוספות** בשבת הנ"ל, שמן התורה אנו נוקטים שנשתברו כל עצמות המת, מחמת החרישה, ולא נותר בהם אפילו עצם כשעורה, גם כן אין חילוק כלל בין שדה שנחרש בה קבר מלכתחילה, לשדה שאבד בה ואח"כ נחרשה.

אבל לדעת **התוס'** כאן, שמן התורה אנו נוקטים שהמחרישה לא הגיעה כלל עד המת, אם כן, איך יתכן להקל בשדה שאבד בה קבר ואח"כ נחרשה, שלא יהיה בה מעתה טומאת אהל, וכדין שדה שנחרש בה קבר, והלא אנו נוקטים מעיקר הדין, שהמחרישה לא נגעה כלל במת, וכן הקשה **הגרע"ק איגר** והניח בצ"ע. [ואם נאמר כדעת **רש"י** בשבת הנ"ל, ששדה שאבד בה קבר אין טומאתו אלא מדרבנן, ואפילו ברשות היחיד, ומשום שהולכים אחר רוב המקומות שבשדה, שהם טהורים, וכמו שהבאנו בהערה 76 מ**ה**חזון **איש**, אם כן יש קצת ליישב הקושיא, שרבנן לא החמירו באופן זה שאח"כ נחרש השדה, הואיל ונוסף לנו בזה צד ספק חדש מכח החרישה, והרי זה כספק ספיקא, אף על פי שבדין תורה אין נחשב צד זה כספק השקול].

עוד כתבו **התוס'** בכתובות, שרבינו יצחק הוכיח מסוגיתנו, לענין שדה שנחרש בה קבר, שיש לנו לטהר מטומאת אהל אפילו את מקום הקבר הידוע, שהרי למדנו כאן בברייתא, שמחמת החרישה אנו מטהרים את כל השדה שאבד בה הקבר, והרי נכלל בשדה זו גם מקום הקבר, עכ"ד.

והרש"ש שם תמה על ראיה זו, שאמנם בשדה שאבד בה קבר יש להקל בכולה, ומשום שעל כל מקום ומקום שבה יש לנו שני צדדים לטהר, שמא אין זה מקום הקבר, ואפילו היה זה מקום הקבר, שמא החרישה שיברה עצמותיו ולא נותר בהם דבר המטמא באהל, מה שאין כן כשידוע לנו מקום הקבר, ואין בה אלא ספק

כלל!

והיינו, יתכן שנאבד הקבר בשטח השדה שסביב האילנות מבחוץ, ולא נחרש כלל, ולכן אסור לעבור בה על ידי ניפוח, ומה הראיה ממה שיש בה אילנות שנחרש הקבר בכולה.

ומתרצינן: **כדאמר עולא**, במסכת נדרים מב א לענין שביעית: **בעומדין על הגבולין**.

הכא נמי מדובר **בעומדין** האילנות **על הגבולין**.

וכל השדה המצויינת כבית הפרס נמצאת ביניהם. ולכך אמרינן שנחרש בה קבר, לצורך האילנות.

ו-א ועדיין מקשינן: **וניחוש איפכא, דלמא** היתה **הטומאה מגוואי**, במרכז השדה, **ואילנות מבראי**, מסביב לשדה, ולא נחרש מקום הטומאה, רק סמוך לאילנות.

ומשנינן: **במסובכין**. שאין האילנות עומדים סביב הגבולין בלבד, אלא נטועים ללא סדר בכל השדה, וצריכים לחרוש כולה לצרכן. ולכן כולה מותרת בניפוח, לפי שהאילנות מוכיחים שהקבר שנאבד בה, נחרש.

ואיבעית אימא כיון שציינו את כל השדה, **הא אמרן** לעיל **אין מרחיקין ציון ממקום טומאה** כדי **שלא להפסיד את ארץ ישראל**, הרי בהכרח, שהטומאה נמצאת בכל השדה.

והיינו דחשיבא כנחרש בה קבר, כיון שהם סמוכין לטומאה, ודאי נחרש המקום לצרכם והתפשט מקום הקבר[82].

תניא בתוספתא דלעיל: **רבי יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד, לפי שאין הכל**

אחד, שמא נשתברו עצמותיו ולא נותר בהם שדרה וגולגולת, יתכן שאין להקל. [ואולי יש לדון, שאפילו מן התורה נחמיר בזה, מאחר שיש במקום זה חזקת טומאה, שדינו לטמא אפילו ברשות הרבים].

אולם הר"ש [אהלות יח ה] פירש כל הסוגיא באופן אחר, ובתחילת דבריו הקדים לומר, שטעו בה הפרשנים. [וכונתו לשלול פירוש התוס']. וכתב **הנחלת דוד**, שסברת הר"ש היא, ששדה שאבד בה קבר ואחר כך נחרשה, אין לטהרה מטומאת אהל, ולכן נטה לפרשה באופן אחר.

ופירש הר"ש שני פירושים בברייתא זו.

א. הדבר ידוע לכל, שעל כל פנים חלק ידוע ומסויים משדה זו המצויינת, אבד בה קבר, ולכן הוצרכו לציינה, אלא שנתעורר לאדם זה ספק על חלקה השני, האם גם בו אבד קבר, או שמא נחרש בה קבר, ומאחר שכבר הוצרכו לציינה מפני החלק שאבד בה, לא נמנעו מלציין גם כן את חלקה שנחרש בה, אף על פי שעל שדה שנחרש בה אין מציינים בפני עצמה.

ב. אותם אנשים שציינו שדה זו, ודאי היו סבורים שאבד בה קבר, ולכן ציינוה, אלא שנתעורר ספק לאדם זה שמצאה, האם אכן אבד בה, ויפה עשו שציינוה, או שמא האמת היא שנחרש בה קבר, ומפני שהיתה מוחזקת שדה זו בטמאה מספק, כסבורים היו המציינים, שאבד בה, וטעו בכך. ויעויין שם כיצד הולך ומבאר לפי זה כל הסוגיא.

82. מדברי **רש"י** נראה, שגם לפי תירוץ זה אנו נצרכים למה שהעמדנו לעיל, "בעומדין על הגבולין". אולם הרמב"ם לא הזכיר בדבריו חילוק במקום עמידת האילנות, ועיין **חזון איש** [אהלות כג ג].